

Александар РАСТОВИЋ
Историјски институт
Београд

КРАЉ МИЛАН КРОЗ ПРИЗМУ БРИТАНСКЕ ПОЛИТИКЕ

Апстракт: Енглеска заинтересованост за Србију и владавину Милана Обреновића није јењавала ни послезавршетка Берлинског конгреса, иако је она практично простор Балкана почетком осамдесетих година XIX века уступила аустријској политици. Да је то тако показују многобројни извештаји њених дипломатских представника у Београду као и чињеница да је 1886. Године Форин офис донео одлуку да ниво представништва у Београду подигне на највиши ниво – ниво посланства.

Key words: King Milan, Serbia, Great Britain, abdication, British politics.

Велика Британија је однос према краљу Милану градила у складу са основним постулатима своје спољне политике коју је након 1878. године спроводила на Балкану. На првом месту залагала се за одржавање *statusa quo*, који је подразумевао онемогућавање руског утицаја на том простору, спречавање ширења панславизма, и настанка федерације или савеза балканских држава и народа, чијим формирањем би се изменила политичка мапа Балкана. Због Милановог несталног карактера, у Лондону се непрестано мотрило да ли мења свој политички правац.

У унутрашњој политици краља Милана, Енглези су нарочито били заинтересовани за његово проглашавање за краља, популарност коју је уживао у народу, однос према парламентаризму, опозиционим посланицима, влади, политичарима и странкама, цркви, ревизији Устава, за елементе његове апсолутистичке власти што нису подржавали. Посебно се са великом пажњом посматрао у кризним моментима: пропаст Генералне Уније и афера са Бонтуом, Тимочка буна, српско-бугарски рат, непрестане

свађе са краљицом Наталијом и развод брака, његово психолошко стање, приватни скандали и раскалашни живот који је водио, намере да се повуче са престола. У спољној политици занимало их је његово аустрофилство, однос према Русији, панславизму, балканској конфедерацији, политика коју је водио током рата са Бугарском.

Држећи се аустријског обећања, а притиснут унутрашњим проблемима, Милан Обреновић је 6. марта 1882. године проглашен за краља Србије. У Лондону је са резервисаношћу примљена информација о томе, и није се журило са признавањем новонастале ситуације. О тешком положају српског владара, Сидни Локок, британски министар резидент у Београду је обавестио своју владу недељу дана пре проглашења краљевине. Извештај је настао након сусрета који је 28. фебруара имао са вођом либералне опозиције Јованом Ристићем. Лидер либерала је том приликом дао упечатљиву слику Милановог карактера, описујући га као младог, темпераментог и незрелог човека који се непрестано меша у рад министра, што је недопустиво. Замерао му је што се упустио у партијске борбе поистовећујући се са једном партијом, а да није свестан какву штету наноси себи на тај начин и каквим се ризицима излаже. Ристићева завршна оцена је била да је изгубио поверење свог народа и показао немоћ у земљи.¹ Иначе, српска влада је 1. марта обавестила британску владу о намери да одмах прогласи Србију за краљевину, и да је за такав потез обезбедила безрезервну подршку Аустро-Угарске. Већ сутрадан, Милан Пироћанца се срео са Лококом и поновио му намеру владе. По његовим речима, прокламација Милана за краља би „пробудила ентузијазам оданости држави, учврстила позицију владара и ојачала владу.“² Ови извештаји оспоравају касније уврежено мишљење да британска влада није знала ништа о тој намери српске владе, све до званичног проглашења и објављивања информација о томе.

Једно питање у вези са проглашењем Србије за краљевину је посебно интересовало британску владу, а односило се на недоумицу да ли је приликом доношења одлуке постојала сагласност Балплаца. Локок је потврду те дилеме добио и од Пироћанца и од аустријског посланика Кевенхилера, који му је саопштио да је до тога дошло још 1881. године приликом сусрета кнеза Милана и барона Хајмерлеа, и да је то учињено због интереса Србије и кнеза уз једини услов да не сме да узме титулу краља Срба већ Србије.³ Иако је још истог дана када је Србија прогла-

¹ Forin Office. 105/32, Locock to Granville, Belgrade, February 28, 1882. (у даљем тексту F. O.)

² F.O.105/32, Locock to Granville, Belgrade, March 2, 1882.

³ F.O.105/32, Locock to Granville, Belgrade, March 4,5, 1882.

шена за краљевину добио званично обавештење о томе, Локок је био једини страни посланик у Београду, који није одмах честитао краљу Милану нову титулу, јер није имао инструкцију такве природе.⁴ Тек када је 10. марта добио овлашћење то је и учинио. Српској влади је било веома важно да због политичког утиска у домаћој јавности обезбеди признање овог чина на међународном плану од свих најважнијих европских сила, међу њима и Велике Британије. Због тога је Јован Мариновић, српски представник у Лондону 6. марта у разговору са лордом Гренвилем замолио његову владу да што пре призна краљевину Србију. Мишљење Гренвила је било да ће до тога доћи, али тек када буде заседала влада или када то одобри краљица. Српски дипломата је инсистирао на брзом одговору јер је ствар по њему била врло деликатна и није трпела одлагање.⁵ Мариновић се у наредним данима поново сусретао са Гренвилем, тражећи да британска влада што пре призна Србију за краљевину. Гренвил га је упорно уверавао да ће његова влада то убрзо учинити.⁶ Коначно, до тога је дошло 31. марта 1882. године.⁷ Занимљиво је да је званични Лондон био последњи од свих великих европских престоница који је признао краљевину Србију. Разлог тог оклевања можемо тражити у традиционалном британском поштовању процедуре и законитости, али и у чињеници да је енглеска влада била осетљива на промене било какве врсте.

Одушевљење изазвано проглашењем краљевине било је краткотрајно. Последице Бонтуове афере постајале су све теже, а радикали све агресивнији. Унутрашња ситуација у Србији и положај краља Милана су се нагло погоршавали. Све те догађаје, Локок је помно пратио, ревносно извештавајући о промени ситуације. У скоро драматичном извештају од 14. јуна 1882, осврнуо се на понашање краља Милана и владе. Оптужио их је да су нетактични према Скупштини, да игноришу институт интерпелације, подстичу скупштинску нетрпељивост напредњака и радикала, прете опозиционим посланицима. Упозоравао је и на изузетно велики утицај Аустрије и посланика грофа Кевенхилера на краља што изазива додатно незадовољство народа. Грофа Кевенхилера је описао као човека велике енергије и снажне воље чији су односи са краљем и министрима веома поверљиви. „Гроф Кевенхилер је често консултован и пресуђивао

⁴ F.O.105/32, Locock to Granville, Belgrade, March 9, 1882.

⁵ Архив Србије, Министарство иностраних дела Србије, Политичко одељење, 1882, Фасцикла-I, Досије-VII, Пов. бр. 366, Мариновић-министру иностраних дела, 23. II/7. III 1882. (удаљем тексту АС, МИДС, ПО, Ф, Д).

⁶ АС, МИДС, ПО, 1882, Ф-I, Д-VII, Пов. бр. 366, Мариновић-министру иностраних дела, 25. II/9. III 1882.

⁷ F.O.105/31, F. O. to Locock, Belgrade, March 31, 1882.

је о многим стварима. Он мисли да се једино батином може разговарати са опозицијом“, примећује Локок и закључује: „Није тешко управљати српским народом ако се понашате умерено и љубазно. Али народ је прожет снажним осећањем независности.“⁸ Наредних дана је слао још драматичније извештаје напомињући да домаће јавно мњење сматра краља одговорним за постојеће лоше стање у земљи.⁹ На основу прибављених информација је предвидео да се Србија налази у предвечерју револуције коју ће влада угушити силом или ће сама бити савладана, и да су мале шансе да се избегне крвопролиће.¹⁰

Свој негативни став о краљу Милану и његову лошу позицију међу народом изнео је и у извештају који је упутио Гренвилу 17. новембра исте године. Упозорио је да у земљи влада готово једнодушна осуда Миланове политике према Аустрији и мишљење великог дела народа је да је издао интересе своје земље моћном суседу. Осврћући се на његову унутрашњу политику, приметио је да краљев однос према радикалима и порези који су наметнути изазивају оштро незадовољство нације. Информације о раскалашном понашању краља током његовог десетодневног боравка у Бечу, такође су изазвале непријатно осећање.¹¹

До Локока су стизале информације да је велика вероватноћа да ће у случају револуције и победе радикала Аустрија војно интервенисати, како би заштитила краља. Те вести су веома узнемиравале британску владу која и поред одобравања аустрофилске политике српског владара није желела да види аустријску војску у Србији. Зато је Локок добио прецизне инструкције да испита истинитост таквих информација. И док му је министар финансија Мијатовић, потврђивао ту вест, Пироћанац и краљ су је најодлучније одбацивали. Српски суверен је уверавао британског дипломату да се те информације користе од стране чланова аустријског посланства који претерују у давању значаја томе и да се то по његовом мишљењу вероватно односило на интервенцију на делу територије Аустрије.¹²

И у наредним годинама, британски посланици су пратили ситуацију у Србији, оцењујући положај краља и пишући о династији Обреновић. Занимљиво је да су и Локок и његов наследник Хорх Виндхем поред анализе опште политичке ситуације у Србији, у многобројним извештајима портретисали и психолошку страну Миланове личности. Локок 17. октобра 1884. године пише да се краљ после неуспелог атентата из 1882. још више

⁸ F.O.105/33, Locock to Granville, Belgrade, June 14, 1882.

⁹ F.O.105/33, Locock to Granville, Belgrade, June 15, 1882.

¹⁰ F.O.105/33, Locock to Granville, Belgrade, June 16, 1882.

¹¹ F.O.105/33, Locock to Granville, Belgrade, November 17, 1882.

¹² F.O.105/33, Locock to Granville, Belgrade, June 16, 22, 1882.

окуружио стражом и да стално говори о заверама које се спремају против њега. Заборавио је своја овлашћења и потпуно се идентификовао са партијом. Међутим, описује га као паметног човека који поседује разумљиву политичку храброст, али не управља земљом у складу са симпатијама и жељама народа.¹³

Још отворенији у опису Милановог карактера је био Виндхем који је средином јануара 1886. године писао да је краљ Милан „напрасит и тврдоглав човек, очајни коцкар који ризикује да све изгуби“.¹⁴ Неколико недеља касније упозорио је Форин офис да је његова позиција критична и да се разумни српски политичари грозе деспотске власти двора и краља.¹⁵ Једном другом приликом Виндхем је записао да је српски суверен врло интелегентан и надарен, и мада би могао да савлада и најзамршенија питања из административне или финансијске, мало се интересује за било шта осим високе политике. Ове оцене Милановог карактера у великој мери се поклапају са оценом Слободана Јовановића који га је окарактерисао као „интелигентног и практичног владара, али и веома нервозног и претерано осетљивог трагичара“.¹⁶

Своје мишљење о краљу Милану и династији Обреновић је у неколико наврата током 1888. и 1889. дао и лорд Солзбери и то у разговорима са Јевремом Грујићем, српским послаником у Лондону. У сусрету 8. јуна 1888. британски државник се сложио са Грујићевом оценом о краљевој способности да уз помоћ свог ауторитета управља државом, а да се у спољној политици правилно опходи према свим силама. Солзбери је изразио поверење своје владе у српског краља сматрајући га мудрим државником, и наду да ће задржати такву достојанствену политику.¹⁷ Жалећи због његове абдикације, Солзбери га је током разговора са Грујићем 27. марта 1889. године, оценио као „мудрог краља који је знао стање и односе Европе и одржавао политику коју и она жели“.¹⁸

Краљ Милан није крио свој страх од сталних завера и атентата који се како је непрестано тврдио припремају против њега. У њиховој позадини увек је видео Русију која је стално радила против њега окупљајући његове противнике, радикале и Карађорђевићевце. Често се у сусретима са британским посланицима у Београду жалио на руско

¹³ F.O.105/46, Locock to Granville, Belgrade, October 17, 1884.

¹⁴ F.O. 105/ 55, Wyndham to Salisbury, Belgrade, January 18 1886.

¹⁵ F.O. 105/ 56, Wyndham to Rosebery, Belgrade, February 22, 1886.

¹⁶ С. Јовановић, Влада Милана Обреновића II, Београд 1990², 378-380.

¹⁷ АС. МИДС, ПО 1888., Ф-II, Д-I, Пов. бр. 392, Грујић-Мијатовићу, 26. IV 1888.

¹⁸ АС. МИДС. ПО 1889., Ф-II, Д-IV, Пов. бр. 112, Грујић-Сави Грујићу, 15. III 1889.

непријатељство према њему и династији. Неколико година пре абдикације, посебно од тренутка када је актуелизован његов сукоб са краљицом Наталијом, своју супругу је жестоко оптуживао да је панславистички агент, прожета снажним проруским осећањима, и залагањима да се руски утицај на Балкану повећа, као и да непрестано прави интриге против њега. Знајући осетљивост британске владе на могућу руску експанзију на Балкану, у свим разговорима са њеним посланицима, скретао је пажњу на ту опасност.¹⁹ Упечатљив је његов став према краљици Наталији који је изнео 8. јула 1887. у разговору са Виндхемом. Упозорио га је да више не може да толерише краљичин боравак у Србији, поготово након њене тајне посете Одеси и другим руским градовима. Поновио је раније оптужбе да је она руски шпијун, да делује у корист панслависта, да га мрзи и ствара заверу против њега у Србији. Признао је да није популаран у земљи и да има пуно непријатеља, али и да Наталија није толико популарна како се мисли. На крају је пребацио Виндхему што исказује симпатије према краљици, (што је овај и потврдио).²⁰

Британска влада је посебну пажњу придавала карактеру Миланове власти, противећи се његовој склоности ка деспотској управи, што се у одређеној мери потврдило током Тимочке буне. Генерално гледано Лондон је у тим догађајима био уздржан. Изражавало се жаљење због суспензије слободе штампе, говора, права на окупљање, и мишљење да она треба да буде само привременог карактера, али и нада да ће влада веома брзо повратити нормално стање.²¹ Званични британски кругови су се такође плашили могућих последица побуне на положај краља и његову будућу владавину. Формално су се осуђивали Миланови окрутни поступци, а прећутно су подржаване мере нормализације стања у земљи. Исто мишљење имао је и Сидни Локок који је о Тимочној буни 10. новембра 1883. разговарао са краљем наводећи његово изричито мишљење да је буна представљала „спонтани покрет сељаштва који је као резултат имао сплетке радикалне партије чији је главни правац био главни град.“ Том приликом краљ је објаснио цео ток побуне која је дуго припремана и чији је циљ био да обухвати далеко већу територију. Изнео је и своју одлучну намеру да се бори против буне ако је потребно и до последњег даха. Ипак, Локок је у његовим размишљањима приметио мржњу коју је исказивао према побуњеницима и спремност да примени окрутност да би побуну скршио.²²

¹⁹ F.O. 105/63, Wyndham to Salisbury, Belgrade, April 29, 1887.

²⁰ F.O. 105/64, Wyndham to Salisbury, Belgrade, July 8, 1887.

²¹ F.O. 105/40, Locock to Granville, Belgrade, November 10, 1883.

²² Isto.

Што се тиче британске штампе, она је редовно писала о побуни и готово да нема озбиљнијег листа који није макар у једном од својих бројева објавио текст о побуњеницима, краљу, или офанзиви српске војске која је покренута да би се скршила буна. Занимљиво је да се острвска штампа поделила у осудама и подршци влади и побуњеницима. И док су једни замерали краљу и влади на предузетим, како се писало „антиконституционалним мерама“ против слободе штампе, и ужасној окрутости приликом гушења побуне према организаторима, други су подржавали њихове поступке.

У нападима су се највише истицали *Manchester Guardian*, *Pall Mall Gazette*, *The Morning Post*. У тексту који је објавио *The Morning Post*, 7. новембра 1883. догађаји у источној Србији су оквалификовани као устанак. „Ако краљ Милан пронађе за потребно да пошаље шест хиљада војника против побуњеника, то се практично не разликује од устанка“.²³ Угледни *Standard* је 8. новембра донео опширан текст у коме су се српске власти оптуживале за ригорозну цензуру штампе и указивало на потешкоће с којима је суочен краљ Милан. Прву опасност по њега представљао је Петар Карађорђевић који је имао претензије на српски престо, другу, Русија као активни непријатељ династије и трећу, краљева охола и одлучна акција која му је створила бројне непријатеље.²⁴

Ипак, најчешћи и најжешћи напади долазили са са страница *Daily Telegraph-a*. Најтеже оптужбе на краљев рачун изречене су у чланку *The Servian Rising (Српски устанак)*, који је објављен 9. новембра. Аутор текста је био Лавино, дописник листа из Беча који је написао: „Енглеска влада неће сигурно оклевати. Она не може да дозволи извршење таквог срамног и кривичног дела, а да то не остане без протеста. Краљу Милану треба одмах ставити до знања, да наставак режима терора и репресије коју је увео, не може остати толерисано. Опасно стање проглашено прошле недеље од стране краља укључује серију најдеспотскијих и тиранских мера које су икад примењене у војном законодавству.“²⁵

Било је међутим, и оних новина које су писале позитивно о српском суверену и влади, подржавали мере и упозоравали на опасност од руских панславистичких кругова који су оптуживани да стоје иза нереда и организације побуне. У том смислу у неколико наврата су писали *The Times* и *Morning Advertiser*. Пажњу привлачи опширан текст у *The Times-u The Political Situation in Servia (Политичка ситуација у Србији)*, објављен

²³ АС МИДС, ПО, 1883, Ф-1, Д-III, Пов. бр. 1202/83, *The Morning Post*, 7. XI 1883.

²⁴ АС МИДС, ПО, 1883, Ф-1, Д-III, Пов. бр. 1202/83, *The Standard*, 8. XI 1883.

²⁵ АС МИДС, ПО, 1883, Ф-1, Д-III, Пов. бр. 1228/83, *The Daily Telegraph*, 9. XI 1883.

9. новембра у коме се оправдавало настојање краља Милана да радикале уништи као партију због њиховог русофилског расположења. Такође је изнета и оцена да је ситуација под контролом односно да у „унутрашности Србије нема агитације, и да не постоји мирнијег и спокојнијег становништва на европском континенту него што је краљевина којом влада Милан Обреновић“.²⁶

По бројности текстова у прилог краља истицао се *Morning Advertiser*, који је само током новембра те године објавио шест писама, извештаја Минчина, почасног српског конзула у Великој Британији о ситуацији у Србији. Конзул Минчин је подржавао енергичну акцију краља Милана на сламању радикалске побуне у источној Србији. У истом листу је 22. новембра објављен текст *The Servian Radical* (*Српски радикали*) у коме су се на најафирмативнији начин квалификовали сви потези краља Милана, а радикали оптуживали за изазивање хаоса и нереда у Србији. Аутор текста је сматрао да ће Миланова одлука да угуши побуну коју су радикали исценирали у источној Србији, потомство оправдати јер би њихов успех могао да земљу врати пола века у прошлост. Том одлучном акцијом српски монарх је спасао земљу од анархије. Такође оправдавана је и његова одлука да радикалима онемогући формирање владе и поред победе на изборима јер би они проузроковали варварство у земљи, а међу њима је било и много прикривених присталица Карађорђевића, његових смртних непријатеља. Посебно повољно је описао династију Обреновић и њен допринос развоју Србије: „Када би српски народ бирао између две династије, он би одабрао садашњег краља Милана. Сваки је корак у напретку Србије повезан са династијом Обреновић. Ослобођење земље од Турака, напуштање Београда и других градова од стране отоманских трупа, независност земље, проширење територије и изградња железнице, све је то резултат владавине Обреновића.“²⁷

Анализирајући деспотске методе у владавини краља Милана, Сидни Локок је јануара 1885. између осталог записао: „Штампа је ућуткана, народ је преплашен, скупштина је сушта послушност.“²⁸ Своје идеје о облику владавине Милан није крио и у Лондону се то знало: „Изгледа да краљ Милан сматра да земљом треба деспотски управљати под маском уставности. Можда он у извесној мери има право, јер нема сумње да су народне масе које сачињава сељачка класа неупућене, и да им је потребно интелигентно вођство, али они траже не само чврсту руку на челу државе,

²⁶ АС МИДС, ПО, 1883, Ф-1, Д-III, Пов. бр. 1202/83, The Times, 9. XI 1883.

²⁷ АС МИДС, ПО, 1883, Ф-1, Д-III, Пов. бр. 1309/83, The Morning Advertiser, 22. XI 1883.

²⁸ F.O.105/49/18, Locock to Granville, Belgrade, January 1885.

већ и вођу који пружа добар пример у сваком погледу и који је обдарен енергијом и чврстом постојаношћу.²⁹ Хорх Виндхем га је описао као одлучног противника реформе и устава по западном типу, и слободно изабране скупштине са пуно образованих и независних посланика: „То ми не би одговарало, јер сам се ја код садашњих чланова скупштине играо са Парламентом, као с лоптом, и свака промена би од мене начинила само фигуру коју народ не би могао да разуме. Ја нећу да будем уставни владалац.“³⁰

У Лондону се са посебним занимањем ослушкивало и понашање војске која је увек била важан стуб стабилности српске државе и њених владара. Форин офис је пред крај Миланове владавине добио поверљив извештај који сликовито говори о улози војске и политичком животу Србије: „Док год војска остане верна, краљ Милан може да ради шта хоће у земљи, без страха од револуције.“³¹ Такође, с пажњом су се пратиле све Миланове активности и у вези са његовом иницијативом о ревизији Устава, при чему је посланик Сент Хон 12. новембра 1888. известио да популарност краља никада од преузимања краљевских овлашћења није била већа, а његова позиција јача него тада, што се објашњавало његовом намером да Србији подари либерални Устав.³²

Повремене вести о могућој Милановој абдикацији изазивале су велику узнемиреност у Лондону. Британски посланици су упозоравали да би промена владара у Србији и повећан утицај Русије на Балкану могао да изазове несагледиве последице по мир у тој области.³³ Тако је британска штампа током српско-бугарског рата лансирала вест о краљевој абдикацији што је био предмет разговора Чеде Мијатовића и сталног британског подсекретара сер Ђулијана Понсфота 25. новембра 1885. Понсфот је уверавао српског дипломату да је реч о најобичнијим гласинама, али да би евентуална краљева оставка донела нове невоље Србији.³⁴

Вести о абдикацији поново су актуелизоване током 1887. и 1888. године. Посланик Виндхем је у лето 1887. чинио све да би краља одвратио од те намере. У разговору до кога је дошло 8. јула, поновио је своје противљење том чину. О томе је известио лорда Солзберија: „Ја сам истакао његовом краљевском Величанству да он нема само дужност према својој

²⁹ F. O. 105/64, Wyndham to Salisbury, Belgrade, 1887.

³⁰ F. O. 105/63, Wyndham to Salisbury, Belgrade, 1887.

³¹ F.O. 105/122/68.

³² F. O. 105/64, Wyndham to Salisbury, Belgrade, August 6, 1887. ; F. O. 105/68, St. John to Salisbury, Belgrade, November 12, 1888.

³³ F. O. 105/57, Wyndham to Rosebery, Belgrade, July 5, 1886.

³⁴ АС МИДС, ПО, 1883, Ф-II, Д-III, Пов. бр. 643, Мијатовић-министру иностраних дела, 13/25. XI 1885.

династији, већ и према Европи, да он за све што има треба да захвали великим силама Европе, јер да није било њихових сталних акција и интервенције у корист Србије, он би и до данашњег дана био султанов вазал, и да он због свега тога не треба да предузме један такав корак као што је абдикација, која може да изазове компликације не само у Србији већ и у Европи.³⁵

Као изузетно интелигентна особа, краљ Милан је разумео толико британско инсистирање да остане на престолу. Преко њега се желело избегавање проблема који би наступили његовим одласком, односно он је требало да послужи као средство супротстављања Русији. Свестан тога, одговорио је Виндхему следећим речима: „Зашто велике силе желе да ме задрже? Ја никада нисам био у Енглеској, краљица ме лично не познаје и не зна ме нико у Лондону. Какав би онда могао да буде интерес Енглеске осим можда да у мени има елеменат супротстављања Русији.“³⁶ Тај сусрет је одисао крајњим песимизмом српског владара који је рекао још и ово: „Моја позиција у Србији је веома критична, народ је незаинтересован и у овом моменту под садашњом владом у земљи влада анархија, држава је наклоњена Русији, краљица је панславистички агент, која ствара интриге на све стране против мене, влада господина Ристића неће остварити победу на предстојећим изборима, радикали ће повратити већину, избиће револуција, а ја ћу бити уклоњен са престола, као и кнез Александар у Бугарској. Тада ће бити боље да Аустријанци окупирају земљу и управљају њоме.“³⁷ Кроз ову изјаву осликава се једна од најзначајнијих особина његовог карактера, преувеличавање догађаја до стања катастрофичности. У разговору који је са краљем имао и 31. јула исте године, Виндхем му је још једном пренео став своје владе да је његова владавина односно добробит и благостање Србије под његовом влашћу од кључног интереса за Велику Британију.³⁸ Виндхем је разговоре о абдикацији Милана Обреновића водио и са истакнутим српским политичарима. Тако је у разговору са Драгутином Франасовићем, бившим министром иностраних дела сазнао да српски владар не мисли озбиљно о повлачењу већ жели тиме да заплаши Аустрију.³⁹

Британски званичници су са жаљењем примили вест о Милановој абдикацији страхујући какву ће спољнополитичку оријентацију заузети

³⁵ F. O. 105/64, Wyndham to Salisbury, Belgrade, July 8, 1887.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

³⁸ F. O. 105/64, Wyndham to Salisbury, Belgrade, July 31, 1887.

³⁹ F. O. 105/64, Wyndham to Salisbury, Belgrade, July 5, 1887.

новоименовано намесништво и његов наследник Александар Обреновић. Њена страховања нису била без основа јер је намесништво почело да се убрзо приближава Русији, што у том тренутку још није било у потпуном интересу Велике Британије, мада ће она почетком деведесетих година XIX века, и сама почети да се окреће Русији, а да квари односе са Аустријом.

Све измене у српској политици оцењиване су у Форин офису са становишта да ли могу изазвати последице по одлуке Берлинског конгреса. Зато се приликом сваког наговештаја промена вршио притисак на српску владу да се избегну, одложе или ако нису могле да се зауставе оно бар да се ограниче на меру како би изазвале што мање неприлика и потешкоћа за спровођење Берлинског уговора. То је био случај са оклевањем да призна Србију за краљевину 1882, саветом да не започиње рат с Бугарском, а затим и приликом закључивања мировног споразума, и противљењем да напусти српски престо у корист свога сина.

Међутим, потпуна недоследност британске политике у погледу одржавања *statusa quo* на Балкану се показала на питању тзв. Пловдивског преврата, и српско-бугарског рата. Од великог непријатеља бугарског уједињења и стварања тзв. Сан-Стефанске Бугарске, 1885. чини заокрет и постаје заступник идеје о признању тог чина. Уједињена Бугарска је у том тренутку одговарала њеним интересима као тампон зона руском продору ка Цариграду. Десио се својеврстан парадокс. Држава која је годинама највише инсистирала и старала се да се Берлински уговор стриктно поштује, на случају Бугарске, прва га је погазила. С друге стране, Србија која се у Лондону непрестано сумњичила да не поштује тај уговор тражила је да се поврати равнотежа снага и да се он респектује.

Краљ Милан је своје огорчење чином уједињења изражавао Хорху Виндхему у више наврата. Током сусрета који је уприличен 29. септембра 1885. српски владар је најјасније изнео став према уједињењу и мере који ће Србија предузети у циљу повратка на претходно стање: „Берлински уговор и дело лорда Биконсфилда које је представљало равнотежу између различитих балканских држава је уништено, јер га је срушио ветар револуционарних поступака кнеза Александра.“⁴⁰ Изразио је и недоумицу, чак и разочарање понашањем Велике Британије, у погледу уједињења, истичући да његова земља не може да мирно посматра развој догађаја, и да уколико Европа не поврати пређашње стање и равнотежу снага, Србија ће сама то учинити.⁴¹ Иначе, своје незадовољство пробугарским ставом Велике Британије током рата, краљ Милан је изнео и у

⁴⁰ F. O. 105/50, Wyndham to Salisbury, Belgrade, September, 29. 1885.

⁴¹ Isto.

разговору са генералом Лоријем, делегатом британског националног друштва за помоћ почетком јануара 1886. Сматрао је да је Велика Британија начинила грешку што је подржала Бугарску јер је то забачена руска провинција, а Бугари потпуно русизирани. За такво понашање кривицу је свалио на Виљема Вајта, посланика у Цариграду који је обмањивао своју владу. По њему, Енглеска се на Балкану могла ослонити једино на Србију. То потврђују и следеће његове речи: “Енглеска и Русија су биле ривали за утицај у Источној Европи, и ако је Енглеска имала било ког пријатеља који се борио за њу у овом делу света, то су били Срби, који су били одлучни да се не потчине руском утицају који би је евентуално могао да води у губитак независности.”⁴²

Велика Британија је била веома забринута могућношћу да Србија уђе у рат са Бугарском, како би се повратило стање пре пловдивског преврата. У прилог тој претпоставци ишли су многи разлози: истоветан став краља, владе, политичких партија и најугледнијих политичара да се мора вратити претходно стање, подршка војске и оно од чега се посебно зазирало расположење народа које се потпуно подигло у прилог рата са Бугарском. Зато је енглеска влада пре заседања Народне скупштине у Нишу, на коме се доносила одлука о мобилизацији војске, преко Виндхема покушала да упозори Београд да не треба да се меша у уједињење и да није његова дужност да води рачуна о повреди Берлинског уговора, до кога није дошло. Србији је на веома оштар начин стављено до знања да би напад на Бугарску била хазардерска авантура и исхитрени корак, који би могао да је кошта губитка независности.⁴³ Међутим, краљ Милан је ослањајући се на аустријске савете, одлучио да угази у рат, али је сачекао како би се још једном дала шанса дипломатији.⁴⁴ Уследила је акција великих сила која је, међутим показала сву противуречност и супротстављеност њихових интереса. Велика Британија у првом тренутку није прихватила сазивање посебне конференције о повратку на *status quo* у Румелији. Њен став је био обратан. Прво је требало размотрити жеље Бугара, а онда успоставити *status quo*. Међутим, велике силе нису могле да се сложе око ових питања, јер је дошло до оштре поделе између Аустро-Угарске, Немачке и Русије, с једне, и Велике Британије, са друге стране. То је пресудно утицало да се краљ Милан определи да објави рат Бугарској.

Желећи да избегне по сваку цену рат и створи привид да није у потпуности антисрпски расположена енглеска влада је предложила

⁴² F. O. 105/55, Wyndham to Salisbury, Belgrade, January 10, 1886.

⁴³ F. O. 105/50, Wyndham to Salisbury, Belgrade, September, 28. 1885.

⁴⁴ F. O. 105/50, Wyndham to Salisbury, Belgrade, October 14, 1885.

Аустро-Угарској да иницира српско-бугарски споразум: Бугарска би уступила Србији Видин и Трн, а она би заузврат престала да се противи уједињењу Бугарске. Радило се о својеврсној политичкој трампи. Као сатисфакција за прихватање бугарског уједињења, уследиле би територијалне надокнаде. О тим компензацијама које би задовољиле Србију веома опширно је тих дана и недеља писала британска штампа која је на тај начин прва тестирала своје јавно мњење, које је било сагласно с том врстом нагодбе. У британској штампи, а посебно у *Times*-у, могли су се се прочитати предлози о стварању вазалне кнежевине Косова од територије Старе Србије која би се налазила под управом краља Милана и сизеренством турског султана.⁴⁵ Влада Аустро-Угарске је одбацила предлог, плашећи се да на тај начин не изазове погоршање односа са Русијом.

После овог дипломатског неуспеха, а у предвечерје избијања српско-бугарског рата Велика Британија је покушала да приволи Србе и Бугаре, да сами реше спор узајамним попуштањем, при чему је била спремна и да помогне у посредовању између две стране. На њен наговор кнез Александар је био спреман да пошаље бившег министра Грекова у специјалну мисију, како би предао писмо бугарског кнеза које би садржало изјаву братских осећања бугарског народа према Србима. Међутим, плашећи се да то Турска не протумачи као ствар која је уперена против ње и желећи да остане у добрим односима са султаном, краљ Милан је одбио мисију Грекова и на тај начин одбацио још један британски покушај да се избегне рат.⁴⁶ Ситуација је постајала све критичнија, а рат неизбежан, о чему је Лондон скоро свакодневно извештаван. Виндхем је у предвечерје рата од Кевенхилера добијао информације о изузетно тешкој позицији српског краља, јер после свих жртава, није могао да се врати у Београд празних руку, односно морао је да има неке конкретне резултате. Уколико се на неки начин не би задовољиле аспирације српског народа, то би довело до „избијања револуције која може Милана да кошта губитка престола, а краљевину доведе у стање анархије и отвори интриге претендента на престо“, упозоравао је Виндхем лорда Солзберија.⁴⁷

Почетак сукоба изазвао је негативну реакцију британске владе која је тај чин оценила са жаљењем, али се и надала да ће рат бити убрзо окончан и да ће што пре бити закључен мир, како се не би проширио и увукао и друге силе у конфликт, а што би изложило опасности независност

⁴⁵ АС МИДС, ПО. 1885. Ф- IV Д- IV Пов. бр. 99, Мијатовић-министру иностраних дела, 14. IX/1 X 1885.

⁴⁶ F.O. 105/50, Wyndham to Salisbury, Belgrade, October 7, 1885.

⁴⁷ F.O. 105/50, Wyndham to Salisbury, Belgrade, October 14, 1885.

Србије. Лорд Солзбери је отишао и корак даље. Сукоб два балканска суседа окарактерисао као агресију Србије.⁴⁸ Незауостављиво бугарско напредовање утицало је да позиција српске војске и краља Милана постала скоро критична, а његов опстанак на престолу готово немогућ. Виндхем је у том тренутку слао извештаје о потпуној деморализацији српске војске.⁴⁹

Понашање краља Милана у новонасталој ситуацији, привлачило је пажњу пошто се у Великој Британији веома добро знало за један од Миланових највећих недостатака, психолошку нестабилност и склоност паници. Виндхем је у свом извештају од 27. новембра 1885. описао краља Милана „као личност која је веома узбуђена због пораза, не може да се контролише, размишља о абдикацији и напуштању земље иако нема нерасположења и било каквих унутрашњих немира против краља“.⁵⁰ Новоименовани британски војни представник у комисији за постизање примирја пуковник Кејт Фрејзер је чак у том смислу добио задатак да приликом боравка у Нишу мотри на понашање краља Милана, и провери тачност навода да је изгубио контролу над војском, с обзиром на то да су постојале информације да у српској војсци влада велико незадовољство због српског пораза и Миланове владавине.⁵¹

У току примирја, британска влада је сумњала у искрене намере краља Милана да закључи мир и страховала од обнове непријатељстава. Да је монарх Србије поново отворено желео рат, Виндхем је упозорио своју владу 16. јануара 1886. када га је оптужио да „води најбезобзирну политику, да не жели искрено мир“, али и 29. јануара када је писао: „Народ је у срцу за мир, али краљ и Гарашанин су наклоњени рату, па чак захтевају и територијалне компензације у мировним преговорима, и раде да ти преговори или пропадну или да буду узрок свађе у будућности.“⁵² По његовим информацијама српска влада је била заинтересована за добијање Видина и Софије, јер би „њихово запоседање могло Србији да осигура контролу над путем који пролази преко Ћустендила у Македонију, и улазак у долину Струме која даље води ка Серезу и Егејском мору“.⁵³ О склоности краља Милана ка новој војној авантури енглески дипломата је у два наврата средином јануара 1886. разговарао и са Чедом Мијатовићем, српским делегатом на мировним преговорима у Букурешту. Мијатовић је

⁴⁸ АС МИДС, ПО. 1885. Ф- II Д- III Пов. бр. 627, Мијатовић-министру иностраних дела, 4/16 XI 1885., F.O. 105/52. Wyndham to Salisbury, „Belgrade“, November 17, 1885.

⁴⁹ F.O. 105/52, Wyndham to Salisbury, „Belgrade“, December 12, 1885.

⁵⁰ F.O. 105/51, Wyndham to Salisbury, Belgrade, November 27, 28, 1885.

⁵¹ F.O. 105/51, Wyndham to Salisbury, Belgrade, December 18, 1885.

⁵² F.O. 105/55, Wyndham to Salisbury, Belgrade, January 16, 29, 1886.

⁵³ Isto.

том приликом изразио своју разочараност краљем Миланом и Гарашанином, јер су обојица по њему наклоњена рату, у који верују и српски официри. Његова завршна оцена са којом се Виндхем сложио је била: „Краљ наставља са најопаснијом политиком која ће у случају неуспеха као последицу имати пад династије Обреновића и отварање пута за повратак породице Карађорђевић која је под утицајем Русије.“⁵⁴ Конференција о миру одржана у Букурешту, је као крајњи резултат означила повратак мира и спасавање части краља Милана који је ушао у један неразуман рат. Да би себе означила неутралном земљом, Велика Британија је на мировној конференцији успела да издејствује да се Србија ослободи плаћања ратне одштете Бугарској. Занимљиво је на крају напоменути да је краљ Милан на пријему који је организовао за Виндхема 1. септембра 1886. признао да је направио грешку што је ушао у рат са Бугарском.⁵⁵

Поред британске владе, јавно мњење, а посебно новине оштро су осуђивале Србију због рата с Бугарском. Листови су се просто надметали у оптужбама да Србија и краљ Милан сnose највећу одговорност за рат, а посебно *Pall Mall Gazette*, *Manchester Guardian*, *Glasgow Herald*.⁵⁶ Тако је Артур Еванс у *Pall Mall Gazette*, у тексту *Срамна епизода у историји Србије*, 26. октобра 1885. године напао краља Милана, описујући га као личност која је продала српски народ Аустро-Угарској, односно да је „слепо оруђе у њеним рукама, малокрвни и кратковиди сатрап, незналица и себичњак“.⁵⁷

У вези са спољном политиком Милана Обреновића, званични Лондон је посебно био заинтересован за његово везивање за Аустро-Угарску, а удаљавање од Русије што је одговарало општим циљевима њене политике на Балкану и она је тај правац подржавала и охрабривала. Форин офис је чак у једном тренутку наложио свом представнику у Београду да „захвали краљу Милану за његову верност према Аустро-Угарској на коју влада њеног величанства гледа као на јак бедем мира и цивилизације на југоистоку Европе“.⁵⁸

Ипак, централно место у одређивању британске политике према краљу Милану представљали су њена непрестана опседнутост руском експанзијом и потребом спречавања њеног утицаја на Балкану, као и страх

⁵⁴ F.O. 105/55, Wyndham to Salisbury, Belgrade, January 18, 1886.

⁵⁵ F.O. 105/57, Wyndham to Iddesleigh, Belgrade, September 1, 1886.

⁵⁶ АС, МИДС, ПО, 1885, Ф-II, Д-III, Пов.бр. 627, Мијатовић - министру иностраних дела 17/29. X 1885.

⁵⁷ АС, МИДС, ПО, 1885, Ф-II, Д-III, Пов.бр. 545, Мијатовић - министру иностраних дела 14/26. X 1885.

⁵⁸ F. O. 105/63, Wyndham to Salisbury, Belgrade, 1887.

од панславистичког покрета. Велика Британија је подржавала Миланово противљење панславизму и његову политику лоших односа с Русијом. Енглези су с посебном пажњом пратили информације о обнављању панславистичких комитета у Србији. У Лондон су стизале информације да српски монарх није наклоњен панславистима. Своје мишљење о панславистичком покрету краљ је најјасније изнео у разговору са Сидни Лококом 26. фебруара 1882. Том приликом је изразио најодлучније противљење према панславизму који Русија шири на Балкану, а њене панславистичке емисаре оптужио да свуда сеју семе раздора.⁵⁹ За њега је панславизам био опасан и због тога што је сматрао да Русија преко панславистичких кругова тежи да га уклони са престола.

Краљ Србије је био у лошим односима с Русијом. То је било пресудно за британску политику у њеном опредељивању да га подржи и развије добре односе са Србијом. С друге стране, Русија није могла да пређе преко изразите наклоности српског краља према Аустрији, и често је била уплетена у многобројне акције Миланових непријатеља и организовање завера против њега. Занимљив је извештај Локока упућен Форин офису 11. октобра 1883. у коме он опширно описује сусрет с краљем. У њему се осликава права природа односа Русије према краљу Милану и његовој политици. Том приликом краљ се жалио на непријатељски став Русије према њему и на тајни рад руске политике на рушењу одредби Берлинског уговора и његове власти: „Русија увек ради кришом у остварењу свог коначног циља, и без обзира на потешкоће које се налазе испред ње чини све да их уклони, а Берлински уговор је садашња препрека. Од тренутка када су њени опуномоћени представници напустили Берлински конгрес, њен је циљ и настојање да се тај уговор замени уговором из Сан Стефана... Русија ради у садашњем тренутку на Балканском полуострву посебно у Бугарској и овде, она има личних разлога да буде њено оруђе, а жели да се отараси и мене, јер ја не желим да будем њен слуга... Русија ми никада неће опростити. Ја тешко могу да купим руску штампу, а да не прочитам да морам да будем одстрањен и замењен Карађорђевићем“.⁶⁰ Поновио је свој став да неће радити по инструкцијама Русије и да ће радије веровати Аустрији која по његовом мишљењу „није подстакнута жељом да нас поједе као Русија“.⁶¹ Био је чврсто уверен да Русија користи радикалску партију како би га уклонила са власти.

Ипак, и поред тога у Лондону је постојао непрестан страх од могућег приближавања Србије и Русије, што потврђује Лококов извештај

⁵⁹ F.O. 105/32, Locock to Granville, Belgrade, February 2, 1882.

⁶⁰ F.O. 105/40, Locock to Granville, Belgrade, October 11, 1883.

⁶¹ Isto.

од 15. јула 1883. у коме пише да је краљ Милан овластио Јована Мариновића да искористи своје присуство крунисању новог руског цара у Москви, и пренесе руској влади његову жељу да се односи две земље побољшају. Мисија Мариновића се завршила без успеха, јер је руска страна тражила много више од празних и свечаних обећања. Невероватно дуг извештај Локока указује на велику заинтересованост британске владе за овај покушај српског владара да се приближи Русији. Занимљиво је да је Слободан Јовановић сматрао да је ова мисија представљала покушај српског краља да лепим речима завара Русију.⁶² Локок је изнео у истом извештају своју процену да се политика Русије неће променити и да ће бити и даље усмерена против српског краља и владе.⁶³ Те процене су се показале тачним када је склопљен брак између црногорске кнегиње Зорке и Петра Карађорђевића уз посредништво Русије.

На лоше односе Србије и Русије указују и извештаји Виндхема и после завршетка српско бугарског рата. Он се 5. јула 1886. сусрео са краљем који га је упозоравао на поново јачање руског утицаја на Балкану и Србији, као и на руско подстицање завереника против њега. У разумевању сталне заинтересованости британске политике за опасност од повећаног руског утицаја у Србији, незаобилазан је Виндхемов извештај о разговору с краљем Миланом 23. јуна 1887. Овај сусрет је представљао својеврсну рекапитулацију мера, његову исповест и оправдање за одређене поступке. Краљ је објаснио да је одлуку да за новог председника владе именује Јована Ристића донео због тога што је земља у том тренутку била прожета русофилством и јер више није могао да се ослони на подршку војске која је револуционарно расположена. То међутим није променило његову приврженост Аустрији „и срцем и душом“.⁶⁴ Овде је важно истаћи да се приликом овог сусрета Виндхем није сложио са Милановом оценом да званична Русија и панслависти шире свој утицај. По њему они су изгубили, а разлоге за ову тврдњу је поткрепио чињеницама да Румунија показује велику уздржаност према Русији, а да се Бугарска отворено не слаже са моћном северном царицом.⁶⁵ Међутим, Велика Британија је имала информације да Русија и даље подстиче и организује завере против краља. Виндхем је писао јула 1887. да Русија уз „помоћ Црногораца подстиче заверу против краља Милана, и жели да доведе кнеза Петра Карађорђевића на српски престо“.⁶⁶

⁶² С. Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, III, Београд 1990.² 166.

⁶³ F.O. 105 / 24, Locock to Granville, Belgrade, July 15, 1883,

⁶⁴ F.O. 105/63, Wyndham to Salisbury, Belgrade, June 23. 1887.

⁶⁵ Isto

⁶⁶ F.O. 105/57. Wyndham to Rosebery, Belgrade, July 5, 1886.

Занимљиво је да је краљ Милан непосредно пред абдикацију покушавао у два наврата да се приближи Русији, тражећи најпре њену подршку за његов развод с краљицом Наталијом, а затим желећи да свом сину обезбеди руску подршку и сигурну залеђину односно ослободи га опасности од могућег преврата и промене династије. О тим намерама знао је и Виндхем који је одмах обавестио своју владу 15. маја 1887. Српски краљ је преко Персијанија, руског посланика у Београду покушао да се приближи руском двору обећавајући да ће променити политички курс према жељама руског цара, ако му Русија помогне да се коначно раздвоји од Наталије. Тај покушај је пропао, јер је Русија одбила његову понуду, сматрајући да се иза тога крије аустријска влада. Виндхем је међутим, искрено веровао у такву могућност јер је знао да постоји извесна комуникација између краља и Персијанија. По њему Милан је био озбиљан у својим намерама да се баци у загрљај Русији, само да би наудио Наталији.⁶⁷

Виндхемов наследник Сент Хон је такође имао информације о Милановој жељи да се зближи с Русијом. Краљ је неколико дана пре абдикације намеравао да пошаље једну делегацију у Петрограду како би испитала руске намере према Србији у будућности и изразила његово жаљење што је током своје владавине водио антируску политику. Основни циљ делегације је требало ипак да буде упознавање руског двора с његовом жељом и очекивањима да ће његов син имати убудуће подршку руског цара.⁶⁸ Британски посланик Сент Хон је информисао своју владу да је краљ Милан послао писмо Персијанију 5. марта 1889, у коме је изнео своје жаљење руском цару због његове антируске политике и молбу за цара да узме под заштиту његовог сина. Милан је напokon могао да одахне, јер га је Персијани обавестио да је руски цар удовољио његовој молби.⁶⁹

Британска влада је стално пратила српске идеје и акције на формирању федерације, конфедерације или савеза балканских држава. Званични Лондон је увек био резервисан и с неповерењем гледао на покушаје повезивања балканских народа и држава, јер би свака унија могла да изазове промену успостављене равнотеже снага у корист Русије, а на штету британских интереса. Идеја о савезу балканских држава није била страна српском краљу и влади. Међутим, плашећи се негативног става Велике Британије и Аустро-Угарске, излази са идејом о формирању такве балканске уније на чијем челу би се налазио турски султан са седиштем у Цариграду. Краљ Милан је о стварању балканске конфеде-

⁶⁷ F. O. 105/63, Wyndham to Salisbury, Belgrade, May 15, 1887.

⁶⁸ F. O. 165/73, F. St. John to Salisbury, Belgrade, March 7, 1889.

⁶⁹ F. O. 165/73, St. John to Salisbury, Belgrade, March 12, 1889.

рације на челу са Турском, прво информисао турског посланика у Београду Зија бега, који је затим о томе обавестио британског посланика Виндхема, који је под ознаком веома поверљиво, одмах известио министра спољних послова Хенри Идеслеја о идеји српског владара.⁷⁰

О питању балканске конфедерације, Виндхем је у више наврата крајем 1886. године разговарао са краљем што још више показује колико је влада у Лондону била заокупирана овим по њу веома важним питањем. Виндхем је према инструкцијама сваки пут упозоравао да идеја балканске конфедерације није могућа, због великих разлика између балканских држава и њених народа, у погледу територијалних задовољења, и то у првом реду због неслагања Србије, Бугарске и Грчке око поделе Македоније, па самим тим је и његова идеја о балканском савезу са Турском на челу била нереална. Иначе, Миланово становиште је било да је српска влада против стварања било каквог савеза балканских држава који не би укључивао и Грчку. Признао је да је за Србе посебно важно питање поделе Македоније између Србије, Грчке и Бугарске. Сматрао је да Турска треба да жртвује своје европске области у корист балканских држава: „Турска због својих интереса треба да своје територије у Европи додели Србији, Грчкој и Бугарској, а заузврат ове државе би се сматрале као њени дужници“.⁷¹ На Миланово упорно инсистирање да преговори о подели турских европских територија треба да се наставе, Виндхем је 20. децембра 1886. у складу са политиком своје владе да се не сме нарушавати однос снага постигнут у Берлину, одговорио да је жеља британског министра Идеслеја и његове владе да све балканске државе живе у срдачним односима и пријатељству.⁷² То је по схватању британске дипломатије требало да буде адекватна замена за идеју балканских владара о савезу њихових држава.

Званични Лондон је имао амбивалентни однос према краљу Милану. У спољној политици подржавали су његову аустрофилску оријентацију и лоше односе са Русијом, али су били и резервисани због јачања панславистичког покрета у земљи. Међутим, та сумњичавост ће при крају његове владавине ишчезнути јер се схватило да је управо он брана продору Петрограда у Србију и на Балкан. На унутрашњем плану британска влада се противила Милановој склоности ка ауторитативној владавини, али се конкретно уздржавала од осуде његових недемократских метода као на пример приликом гушења тимочке буне.

⁷⁰ F.O. 105 / 58, Wyndham to Iddesleigh, Belgrade, October 3, 1886.

⁷¹ Wyndham to Iddesleigh, December 7, 1886, Belgrade, F.O. 105 / 58

⁷² Isto.

Aleksandar Rastović

**KING MILAN
THROUGH THE LENSE OF THE BRITISH POLITICS**

Summary

British interest for Serbia and the rule of Milan Obrenović did not cease after the Berlin Congress, even though Britain from the early 1880s practically ceded the Balkans to Austrian politics. This can be seen in numerous reports of her diplomatic representatives in Belgrade, as well as the fact that that in 1886 Foreign Office decided to rise the level of its diplomatic representation in Belgrade to the highest level — the one of embassy.

London built its attitude toward Serbian king according to the main principles of its foreign policy following the Berlin Congress (maintaining the status quo, which included preventing Russian influence in the Balkans, preventing the spread of Pan-Slavism, and preventing a federation or a union of Balkan states and peoples). When it comes to the Serb ruler's internal policies, British were especially interested in his being declared king, his popularity among the people, his attitude toward parliamentarism, government, opposition, politicians and political parties, Church, revision of the Constitution, and in elements of his absolutist power, which they did not support. He was especially analyzed in the moments of crises: the crash of the General Union and the Bontu Affair, Timok Rebellion, Serb-Bulgarian war, endless quarrels with queen Natalija, and divorce. They were also interested in his psychological condition, private scandals, and adventurous lifestyle, as well as his idea of abdicating the power. In foreign policy, they were interested in his Austrophilia, relations with Russia, Pan-Slavism, Balkan Confederacy, and policies during the war against Bulgaria.